

Malta ili Mljet?

Piše Dr. R. Vimer.

(Svršetak.)

III. Kopno.

Gotovo četrnaest dana, a točno trinaest i po noći vijala je bura Pavlovu lađu. Cijelo to vrijeme nije nitko mogao zamijetiti kopna.⁹⁵

U tom se i opet krije dokaz da Pavao nije plovio prema Mljetu. Ponajprije nije vjerojatno, da na četrnaest dnevnom putovanju ne bi vidio nijedan otok, što leži pred zapadnom obalom Balkana. Još bi čudnije bilo, da je prošao upravo sredinom ulaza u Jadransko more, jer lađa nije plovila ravnim pravcem, već ju je bura motala amo tamo. To očitno kažu riječi grčkoga teksta: *διαφερομένων ἡμῶν*.⁹⁶ Kad bi napokon zašli u Jadransko more, morali bi svi putnici upravo bolovati na očima, kad ne bi opazili visoko Albansko gorje. Sve ovo govori za Maltu jer između ove i otoka Kaude nijesu nigdje mogli opaziti kopna, kad ga nema. Nije to naše umovanje, već zaključak pomorskog kape-tana Balmera.⁹⁷ A kapetan Smith kaže, da još nijedna lađa nije s juga došla do Mljeta, a da nije vidjela gora iznad i ispod Otranta.⁹⁸

Tek o ponoći četrnaeste noći naslućivahu mornari kopno, na koje se kasnije iskrcaše.⁹⁹ Nije ovo moglo biti na Mljetu. Na njemu je obala strma i preko 347 metara visoko brdo Pla-

⁹⁵ Dj. 27₂₇.

⁹⁶ Dj. 27₂₇.

⁹⁷ Balmer, o. c. S. 452: Dass sie dabei so stracks mitten durch die Strasse oder etwas westlich der Mitte durchgekommen, ohne vorher bei 200 Meilen Fahrt etwas von den jonischen Inseln zu sehen, wollen wir gar nicht weiter berühren.

⁹⁸ Smith, o. c. pg. 177.: No ship from the south ever reached Meleda without making the high land on each side of the Adriatic below and above the straits of Otranto.

⁹⁹ Dj. 27₄₁.

njak, koje bi već izdaleka morali vidjeti.¹⁰⁰ Još bi manje mogli proći uskim mljetskim kanalom a da ne vide kopna.¹⁰¹

I ne vrijedi ovdje prigovor da ih je priječila tmina. Ako se kaže, da nijesu vidjeli ni sunca ni mjeseca, nije za bure ipak bilo tamno kao u rogu. Povrh toga dodaje sv. Luka izrično, da je ta djelomična tmina trajala samo više dana, a ne svih četrnaest dana.¹⁰²

A po čemu su mornari mogli naslućivati kopno? Ni po vidu, jer je bila ponoć; ni po mirisu, jer ih je vjetar pritjerao k otoku, već jedino po šumu valovlja. Ovi odjekuju drukčije, kad se odbijaju od kopna, a drukčije kad se lome na moru. No šum valovlja, koji udaraju o kopno može se čuti samo iz stanovite daljine. Ako su pako tada stajali pred Maltom, morali su biti dvije milje udaljeni od nje. To slijedi iz morske dubine pred Maltom, koju su taj čas mjerili. Iz ovoga zaključuje „Melita“:¹⁰³ ti ljudi nijesu bili pred Maltom, jer ne bi mogli čuti šum valovlja.

Ovu poteškoću riješio je kapetan Smith ovako. Nijedna lađa, koja plovi sa istoka u zaijev sv. Pavla na Malti ne može, a da ne prođe mimo rt Koura, jer je onamo zanosi morska struja. Za vrijeme od jedne četvrtine milje prolazi lađa samo pol milje daleko od rta. U to doba ne može da vidi kopno, jer je obala niska, ali može dobro čuti šum valovlja, koje se lomi o rt. Ovu činjenicu ustanovio je Smith opetovanim pokusima.¹⁰⁴ Mornari dakle Pavlove lađe nijesu čuli šum valovlja, koje se odbijalo od onog mjesta, gdje su se poslije iskrcali, već šum valovlja, što se lomilo o rt Koura. Mogli su ga pako čuti s tim laglje, što su od rta bili udaljeni samo pol milje.

¹⁰⁰ Balmer, o. c. S. 453: Es ist gar nicht anders möglich in dieser Gegend als die Nähe des Landes schon Stunden vor der Dunkelheit, ja dem ganzen Tag über wahrzunehmen, nicht aber erst in der Nacht zu vermuten.

¹⁰¹ Balmer, o. c. S. 453: Eben so wenig als die enge Stelle des Melita Kanals passiert werden konnte ohne das Land zu sichten. S. 458: Vom Studierzimmer aus lässt sich eine Route zurecht künsteln, die eine Glaubwürdigkeit zu besitzen scheint, so lange wir der Sache auf den Grund gehen und uns verleiten lassen ein Fahrzeug an der Stelle des Aleksandriners zu denken, dass sein Grosssegel wieder zu ersetzen mit Kompass und modernen Karten ausgerüstet das Kunststück auszuführen vermöchte.

¹⁰² Dj. 27³⁰.

¹⁰³ Pag. 33.

¹⁰⁴ Smith, o. c. pg. 121. i 130.

Da se uvjere, je li doista kopno blizu, uzeše mornari konop, o koji je bilo privezano olovo, da izmjere dubinu mora. Na prvome mjestu bilo je more duboko dvadeset hvati, a kad su nješto malo odmakli, iznosila je dubina samo petnaest hvati.¹⁰⁵ To je bio siguran znak, da se lađa približuje kopnu, jer se morsko dno obično spušta poput strmine od obale.

Latinski morski „passus“ (Vulg.), grčki *ὄργυιά* znači razmak prostora, što ga čovjek promjeri raširenim rukama, a iznosi točno 1'85 centimetra.¹⁰⁶ To je točno jedna desetina njemačke i austrijske morske milje,¹⁰⁷ a podudara se gotovo posvema sa englezkom morskom mjerom.¹⁰⁸ Tom mjerom mjere mornari i danas dubinu mora. Budući da je između nje i našega hvata veoma mala razlika, nazvat ćemo je i mi hvat, da nas čitatelji lakše razumiju.

Razmak vremena između prvog i drugog mjerenja, što ga Vulgata označuje sa *pusillum*,¹⁰⁹ označiše mornari najviše petnaest časova, jer u ovakovim pogiblima prolazi vrijeme strašno lagano.

Dubina dakle mora iznosila je ponajprije trideset i sedam metara ili okruglo dvadeset hvati, a malo zatim dvadeset i osam i tri četvrtine metra ili petnaest hvati.

Ove dubine dragocjen su ključ, da nesumnjivo označimo, na kojem se kopnu iskrcao Pavao.

Dok ovo pišemo, leže pred nama službene pomorske karte okoline otoka Malte i Mljeta.¹¹⁰

Na istoku otoka Malte raste dubina mora počevši od obale mirno i postojano od četiri hvata sve do dvadeset i sedam hvati i to ne u jednom pravcu, već posvuda u okrugu.

Na karti otoka Mljeta je morska dubina veoma različna. Nigdje tu nema mjesta, gdje bi dubina pred obalom iznosila petnaest hvati, a nešto podalje od kopna dvadeset hvati. To su ustanovili tehnički stručnjaci, pomorski kapetani.¹¹¹

¹⁰⁵ Dj. 27₂₈.

¹⁰⁶ Vigouroux, Dictionnaire I. col. 1910.

¹⁰⁷ Meyer, Conversations-Lexicon IX. S. 346.

¹⁰⁸ Smith, o. c. pg. 131 Note 1.

¹⁰⁹ Dj. 27₂₈.

¹¹⁰ Balmer, o. c. 392 i 456. Smith, o. c. 128—129.

¹¹¹ Balmer, o. c. S. 28: Die Lothungen an den Küsten des dalmatischen Mellita ergeben die gänzliche Unmöglichkeit irgendwo an denselben eine Uebereinstimmung mit dem Texte zu finden. S. 455.: Ich habe an Hand

Dok su ovi poslije naporna istraživanja na licu mjesta došli do pomenutih rezultata, usuduje se pisati „Melita“, da na Mljetu imade mnogo luka, što posvema odgovaraju dubini označenoj u Djelima apostolskima.¹¹² Na jednom mjestu kod Cima di Meleda iznosi dubina dvadeset hvati, ali je to tako blizu obale da bi lađa morala trknuti o kopno.¹¹³ Podalje od tog mjesta nalazi se, ali i opet tik obale, dubina od trinaest hvati. A što je učinila „Melita“? Na toj istoj točki, gdje druge karte bilježe dubinu od trinaest hvati, stavila je ona brojku petnaest; očito zato, da joj se dubina slaže sa izvještajem sv. Luke.

Kad dakle ne bismo imali nikakova drugog dokaza, svjedočila bi nam sama morska dubina, da se sv. Pavao iskrcao na otoku Malti, a nikada na Mljetu. Zato piše kapetan Balmer za Maltu: *Nach genauer Untersuchung der einzelnen Buchten mit dem Text, finden wir die St. Pauls Bay als allen Bedingungen entsprechend.*¹¹⁴ A za Mljet veli:¹¹⁵ *Wir haben einlässlich nachgewiesen, dass dies durchaus nicht der Fall ist, noch die leiseste, Möglichkeit gefunden werden kann, einen Ort an der Südküste (Meledas) aufzuspüren, der vor verständigen Hörern ohne Erröten als der richtige bezeichnet werden dürfte.*

Sad nastaje samo jedno pitanje: je li more oko Malte još i danas tako duboko, kako je bilo u vrijeme sv. Pavla; nije li se u tom dogodila kakova promjena? Kao geolog obazreo se i na to kapetan Smith. Promjena morskog dna, veli on, ovisi ponajviše o nanesenom mulju i o gibanju morske struje. Ništa od toga dvoga nema u okolini Malte. Kišu, koja pada na otoku,

des besten Kartenmaterials unter Vergleichung eingehender Segelanweisungen die Küste abgesucht und keine derartige Stelle gefunden. S. 454: An der ganzen langen Küste findet sich kein Ort, der auch nur im Entferntesten den Forderungen des Berichtes zu entsprechen vermöchte.

¹¹² Pg. 32: *Ci sono a Meleda molti porti e alla costa Sud e alla costa Nord, nei quali prima di entrare, si trova la profondita indicata da S. Luca.*

¹¹³ Balmer, o. c. S. 455: *Die verschiedenen Tiefen liegen so nahe beieinander und so nahe der Küste, dass sie allein schon jeden Vergleich mit dem klargeschilderten Vorgängen ausschliessen. In solchen Fällen brauchte es gar kein Senkblei mehr, weil wir ja beinahe mit der Nase auf die Küste rennen und ein Ankerwerfen ebensowenig Zweck hätte als auf offener See.*

¹¹⁴ O. c. S. 394.

¹¹⁵ S. 459.

upija ilovača tako, da rijeke ne nabujaju. U zaliv sv. Pavla ne utječe nijedna rijeka osim jednog potočića, koji izvire iz vrela, što ga zovu apostolsko vrelo. Pećine se rune u male čestice, što ih more nosi daleko prije nego padnu na dno. Jedino se rt Koura morao u staro vrijeme protezati nešto dalje u more, jer stoji na udarcu morske struje. Zato je Pavlova lađa morala ploviti nešto bliže obali nego što joj se lađe približuju danas¹¹⁶.

Nakon opširna istraživanja morskih struja i maltanskoga tla te podneblja, došao je i Balmer do istoga zaključka.¹¹⁷

Kad se razdanilo, nijesu naši putnici znali gdje su. „Cum autem dies factus esset, terram non agnoscebant.“¹¹⁸ Evo opet povoda, da „Melita“ napadne Maltu. Kako je moguće, pita, da nitko nije prepoznao Malte? Aleksandrijske lađe plovile su po cijelom sredozemnome moru, pa da ni jedan od naših mornara, među kojima je bilo i mnogo starijih, nije nikad bio na Malti?¹¹⁹

Posve je prirodno, odgovaramo, što mornari Pavlove lađe nijesu prepoznali Malte, ma da su je prije i više puta posjetili. Kao mornari nijesu poznavali otoka osim glavne luke i neposredne obale, a danas ih je bura bacila daleko od običnog pristaništa. Povrh toga nema Malta nikakvih izrazitih crta, po kojima bi je prepoznao i urođenik, da iznenada zapadne na nju.¹²⁰ Današnji mornari nose sa sobom i mape, pa ipak se više puta ne mogu snaći, na koju točku obale ih je zanjela bura.¹²¹ Kad bi hrvatske mornare, što plove u Afriku, zatekla bura kod Tripolisa, pa bacila na kakovu zabitnu obalu Dalmacije, bi li se ti odmah snašli? Piscu Melite dobro je poznata Dalmacija, pa će ipak priznati, da ne bi prepoznao mnoge drage, u koju bi ga bacila četrnaest dnevna bura. Po Meliti morao bi mornar da pozna svaki i najmanji zaliv tako kao luku svog rodnoga grada.

Iz toga napokon, što mornari nijesu mogli prepoznati otoka

¹¹⁶ Smith, o. c. pg. 246. There is a geological proof, that the extent of this change of level has been very small, and not sufficient to have produced any perceptible change in the relative position of the soundings, and of the heandlands and shores of the bay.

¹¹⁷ O. c. S. 468: Es will das sagen die Lothungen sind in derselben Entfernung von der Küste sich gleich geblieben.

¹¹⁸ Dj. 27⁴⁹.

¹¹⁹ Pag. 46.

¹²⁰ Smith, o. c. pg. 148.

¹²¹ Conybeare and Howson. The Life and Epistles of St. Paul. New York 1877. pg. 346.

još ne slijedi, da to mora biti Mljet. Aleksandrijski mornari sigurno su zalazili i u nekoć slavni grad Epidaur, pa bi morali prepoznati i otok Mljet, koji nije daleko od tog grada.

S ovim je prigovorom u savezu i drugi, koji još manje vrijedi. Kad je bura bivala sve žešća, izgubiše naši putnici svaku nadu, da bi se mogli spasiti. U to javi Pavlu andeo, da ne će osim lađe nitko propasti. Isti andeo morao je javiti Pavlu, da će zapasti na neki otok, jer toga Pavao nije mogao znati iz svoje glave. Iz toga što Actus Apostolorum pišu: „In insulam autem quandam oportet nos devenire“,¹²² zaključuje „Melita“, da se Pavao iskrcao na Mljetu, jer mu ovaj otok nije bio znan. Kad bi to bila Malta, morao bi andeo reći: In insulam Maltam oportet nos devenire.

Do kako čudnih i smiješnih prigovora dolazi „Melita“? Samo po objavi Božjoj mogao je Pavao saznati, da će iz te bure izaći živ. Iz istoga izvora mogao je lako znati, kako se zove otok, na koji će zapasti. Ili je možda i samomu Gospodinu Bogu otok Mljet za onda bio nepoznat? Ili se andeo poput starijih ljudi nije mogao dosjetiti onaj čas, kad je s Pavlom govorio, kako se zove otok Mljet? Andeo nije Pavlu javio imena otoka, jer to nije bilo potrebno. Što bi Pavlu koristilo, da mu je andeo i rekao: In insulam Maltam oportet te devenire, kad je Pavao dosada upravo toliko poznavao Maltu, kao i Mljet?

Tek otočani rekoše našim putnicima, da se to kopno zove Melita. „Et cum evasissemus, tunc cognovimus, quia Melita insula vocabatur.“¹²³ Točnije morao bi prijevod glasiti vocatur, jer u grčkom tekstu stoji prezenat *καλείται*.

Tu nadovezuje „Melita“:¹²⁴ Izraz sv. Luke kaže, da ta Melita nije bila Malta, onaj dobro poznati otok, već posve nepoznati Mljet. Da je to bila Malta, ne bi Luka kazao vocabatur, kojom riječi obično označuje nešta nepoznata, već bi pisao: quia Melita insula erat.

Da je „Melita“ samo malo listala po Lukinim pismima, ne bi nikad slijepo prepisala Giorgia¹²⁵ i stavila tako smiješan prigovor. U svom evanđelju piše Luka:¹²⁶ In civitatem David, quae

¹²² Dj. 27₂₆. Pg. 31.

¹²³ Dj. 28₁.

¹²⁴ Pg. 35.

¹²⁵ Inspectio IV. Diatriba II. §. 4.

¹²⁶ 2.

vocatur Betlehem; venerunt in locum, qui vocatur Calvariae.¹²⁷ Dvaput piše u evanđelju,¹²⁸ a jedamput u samim djelima: Mons qui vocatur Oliveti.

Prema tomu bi sv. Luka, koji je boravio sa sv. Pavlom u Jerusalemu, poznao Kalvariju, Maslinsko brdo i Betlehem upravo toliko, koliko i otok Mljet?

Kad se iskrcaše, dočekaše ih otočani veoma ljubezno. „Barbari vero praestabant non modicam humanitatem nobis. Accensa enim pyra reficiebant nos propter imbrem, qui immininebat et frigus.“¹²⁹

Riječ barbari služi „Meliti“ kao važan dokaz za Mljet.¹³⁰

Kaže, da su to bili barbari u potpunom smislu riječi. Ovim izrazom ne mogu se označiti Maltanci, koji su napredovali u umjetnosti i obrtu.¹³⁰ Tako mogao je Luka nazvati samo siromašne Mlječane.

Barbar značilo je u Lukino vrijeme čovjeka, koji govori nerazumljivim jezikom. U tom značenju uzimao je Ovidije: Barbarus hic ego sum, quia non intellegor ulli.¹³¹

Tako je shvaća i sv. Pavao, jer piše u prvoj poslanici Korinćanima: „Si ergo nesciero virtutem vocis, ero ei, cui loquor, barbarus: et qui loquitur mihi, barbarus.“¹³² Pokraj navedenoga značila je riječ barbar i okrutan: Ne ita ferociter et barbare feceris.¹³³

U ovom drugom značenju nije Luka mogao upotrebiti te riječi. Da su naši otočani bili divljaci ili kakovi ljudožderi, bio bi sada najzgodniji čas, da isplivale putnike orobe ili potuku. Ali ovi su barbari bili veoma ugladjeni i ljudi dobra srca. Kad su naši nesretnici sretno isplivali, priskočiše im u pomoć naloživši vatru i pruživši okrpju. A kad su poslije tri mjeseca odlazili, iskazaše im mnogo počasti i dadoše, što je za put potrebno bilo.¹³⁴ Ti dakle ljudi nijesu bili barbari u potpunom smislu riječi. Sv. Luka nije im mogao postaviti ljepše svjedodžbe poradi njihove dobrote i milosrđa.

¹²⁷ 22₃.

¹²⁸ 19₂₀, 21₃₇.

¹²⁹ Dj. 28₁.

¹³⁰ Pg. 36.

¹³¹ Trist V. X. 37.

¹³² 14₁₁.

¹³³ II. Machab. 15₂.

¹³⁴ Dj. 28₂, 10.

Inače se Melita svečano ograđuje protiv geografa Ptolomeja, koji jasno određuje granice Adrije, jer da je živio kojih desetak godina poslije sv. Luke. A ovdje se ne žaca navoditi Tukidida, koji je živio pet stotina godina prije sv. Luke, jer veli, da okolinu Mljeta nastavaju barbari. Iz Tukididova navoda dalo bi se izvesti, da se sv. Pavao iskrcao na Mljetu samo onda, kad barbara ne bi bilo nigdje na svijetu nego jedino u Epidauru i okolini.

Barbarima mogao je Luka nazvati otočane samo toliko, što nijesu bili Grci ni govorili grčki. Tako je već Lukin učitelj, sv. Pavao, koji je bez sumnje pročitao Djela prije no što su su izašla, razdijelio sve narode na svijetu.¹³⁵ Kako se sv. Luka povodio za sv. Pavlom u drugim izrazima, tako i ovdje.¹³⁶

Ti otočani nijesu znali ni židovski ni grčki, jer bi ih razumjeli Pavao i Luka, a ni latinski, jer bi bar satnik Julije mogao s njima govoriti. Evo dakle, kliče „Melita“¹³⁷, nepobitan dokaz, da se sv. Pavao iskrcao na Mljetu. Tu se govorilo ilirski, a taj jezik nije razumio nitko od naših putnika.

Iz ovoga mogli bi istim pravom ustvrditi, da se sv. Pavao iskrcao u Engleskoj, jer i njihova jezika nije Pavao razumio, kao ni stotine drugih. To bi govorilo za Mljet samo onda, kad bi sv. Pavao znao sve jezike ovoga svijeta osim ilirskoga.

Da protumačimo, zašto naši putnici nijesu razumjeli njihova jezika, valja nam malo zaviriti u povijest Malte i prilike tih otočana. Još od godine 1300. prije Isusa obitavali su na Malti Feničani, dok ih oko 736. ne protjeraše Grci. Oko 500. godine pade Malta i opet pod feničku naseobinu, Punjane u Kartagi. A oko godine 218. podvrgoše se Maltanci Rimu. Rimljani im ostaviše njihov jezik i dopustiše, da žive po svojim zakonima¹³⁸. Taj je jezik bio neko narječje punskog jezika, kojim su Maltanci govorili još dugo poslije dolaska sv. Pavla. Grci vladali su na Malti preko dvijesta godina, pa nijesu mogli iskorijeniti fenički jezik, jer maltanski novci iz te dobe nose grčki i fenički natpis.¹³⁹ I Rimljani nijesu bili bolje sreće. Više

¹³⁵ Rim. 1₁₄.

¹³⁶ Isp. Vimer: Uvod u sv. knjige Novoga Zavjeta. Zagreb 1903. Str. 125.

¹³⁷ Pg. 36.

¹³⁸ Vigouroux, Dictionnaire V. col. 602.

¹³⁹ Balmer, o. c. S. 431.

od dvijesta godina gospodovali su Maltancima, ali ih nijesu mogli polatiniti. To najbolje pokazuju spomenici iz vremena rimskog gospodstva.¹⁴⁰ A od dvanaest komada staroga novca, koji je kovan na Malti između godine 218. i 30 prije Isusa, imademo mi danas četiri komada, koji nose jedino punski natpis.¹⁴¹ Još ljepši primjer žilavosti punskoga jezika jest susjedna pokrajina Kartaga. Tu su Rimljani osvojili godine 202. prije Isusa, pa ipak se sve do petoga vijeka poslije Isusa govorilo na kartaškoj obali najviše punskim jezikom.¹⁴²

Što Rimljani nijesu iskorijenili punskoga jezika, nije čudo; već je meni začudo ovo. Arapi zapovijedali su Malti od godine 904. do 1090. Poslije njih pripadala je Malta Normanima, Francuzima, Malteškom redu, Turcima, a od godine 1800. imadu je Englezi. Pa još danas govore seljaci na Malti arapskim jezikom, koji je pomiješan sa nešto talijanskoga. Da se dakle sv. Luka jučer iskrcao na Malti, i opet bi po svom shvaćanju nazvao te otočane barbarima, jer ne bi razumio njihova jezika.

A ne valja smetnuti s uma, koga je sv. Luka nazvao barbarima. Ne sve Maltance, već samo one, s kojima je došao u saobraćaj. To su bili seljaci, možda nadničari Publijevi, koji ne mijenjaju svoga jezika ni onda, kad su ga naobraženi slojevi davno ostavili.

Govoreći o barbarima pustila je „Melita“ uzde svojoj mašti pa nastavlja ovako: Da su naši brodolomci došli k Maltancima, bili bi ih ovi uveli u svoje kuće, gdje bi imali svu udobnost. Siromašni Mlječani nasuprot trče nesretnicima ususret, ali nemaju ništa osim vatre, koju naložiše na žalu morskom.¹⁴³

Da su tadanji Mlječani bili ne znam kakovi divljaci, morali su imati bar kakovih spilja i nešto hrane. Valjda nijesu živjeli od zraka i stanovali pod vedrim nebom, kako to sebi umišlja „Melita“. No o stanu i hrani nije se radilo u prvi čas. Teškom mukom isplivali su naši putnici iz mora, gdje im je odijelo promočilo. K tomu stade padati po njima kiša, da su sve drktali od zime. Da ih je bilo samo nekolicina, uveli bi ih pod svoj krov, ali 276 ljudi nijesu mogli udomiti. Što je u tom času preče trebalo, već da se ogriju i osuše odijelo? Kad bi se sv. Pavao uz jednake pri-

¹⁴⁰ Vigouroux, Dictionnaire V. col. 602.

¹⁴¹ Zahn Einleitung in das Neue Testament. Leipzig 1900. II. S. 425.

¹⁴² Zahn o. c. II. 425.

¹⁴³ Pg. 38.

like danas iskrcao sa svojim drugovima, ne bi Mlječani znali učiniti ništa boljega. Iz toga napokon, što su barbari naložili vatru na morskome žalu, izvodi „Melita“,¹⁴⁴ da ta scena posve isključuje, e bi se Pavao iskrcao na Malti. Kao da se na obali otoka Malte ne može naložiti vatra tako dobro kao na žalu mljetačkom?

Spasenima naložiše otočani vatru zbog zime.¹⁴⁵ Evo i opet jedan dokaz, piše „Melita“, da se Pavao iskrcao na Mljetu. Nije moguće, da bi koncem listopada ili početkom studenoga bila na Malti takova zima, da bi se morali grijati kod vatre. To je moglo biti samo na Mljetu, gdje u to vrijeme često padne mraz, a jedamput je dapače i sniježilo.¹⁴⁶

Da je Melita potražila, kakovo podneblje vlada na Malti, bila bi našla, da je tamo u zimsko doba poprečna temperatura od $+ 14^{\circ} \text{C}$, a gdjekada znade pasti živa i na jedanaest stupanja pače i niže.¹⁴⁷ I sad pitam čitatelje, što će činiti čovjek, koji je obučen isplivao iz mora pa stoji na kiši i zimi, a nema kamo da se u prvi čas sklone? Ne će li mu biti prva briga, da se kod vatre osuši i ogrije?

Kad otočani ložahu vatru, pomože im i sv. Pavao, prikupi svežanj granja i baci ga na vatru. U ovom bio je i neki panj, u koji se zavukla zmija, da prezimi. Potjerana vrućinom izide iz panja, ujede Pavla za ruku pa se ljutita još objesi za nju zubima, a Pavao je istrže i baci u vatru. Ovu vrst zmija poznavahu otočani kao ljutu otrovnicu, pa mišljahu, da će Pavao za kratko vrijeme umrijeti.¹⁴⁸

Pomenuti stihovi jesu jedan od glavnih dokaza svim protivnicima Malte, jer na Malti danas nema zmija otrovnica, a na Mljetu još žive. Branitelji Malte htjedoše, da izbjegnu ovom prigovoru jednom pričom: onim časom, kad je Pavao bacio zmiju u vatru, nestade otrovnica sa Malte. Drugi opet misle, da nema otrovnica na Malti, otkad su šume posječene. I to ne vrijedi, jer otrovnice žive i na krasu.

¹⁴⁴ Pg. 40.

¹⁴⁵ Dj. 28₃.

¹⁴⁶ Pg. 37.

¹⁴⁷ Balmer, o. c. S. 468: Von Schneefällen ist Malta frei, doch darf nicht gesagt werden, dass die Temperatur nie unter Null sinke, in dem eine, wenn auch vereinzelte, Beobachtung, von ein Grad Kälte gemeldet wird.

¹⁴⁸ Dj. 28₃₋₇.

Nama nije sile uteći se i jednomu od ovih razloga. Iz toga, što danas nema zmija na Malti, nipošto ne slijedi, da ih u Pavlovo vrijeme nije bilo. Koliko krajeva imade danas na zemlji gdje je nekoć bilo kojekakove zvjeradi počevši od lavova i ptica sve do gmazova, a danas ih nema? U brk bi se nasmijali onomu, koji bi tvrdio, da takove zvjeradi nije nikad bilo u tim krajevima, jer ih danas nema. Koliko bi divljači nestalo danas u Evropi, da je ne štiti lovni zakon? Ovakova zakona protiv zmija otrovnica nije nikad bilo ni moglo biti.

U tom obziru vrijedi za Maltu još i poseban razlog. Poznato je, da broj zvjeradi i škodljivih životinja pada sa porastom pučanstva, koje ih tamani. A upravo Malta ide među najnapučenije krajeve svijeta. Malta imade 255 km², na kojima živi 165.000 žitelja.¹⁴⁹ Prema tomu zapada na Malti na jedan četvorni kilometar 647 ljudi. Svakomu je jasno, da je u tako napučenom kraju moralo ubrzo nestati zmija otrovnica. Nasuprot imade Mljet 98'66 km². a po samoj „Meliti“¹⁵¹ 2025 duša. Prema tome živi na Mljetu na jednom četvornom kilometru samo 21, slovom dvadeset i jedan žitelj. Na Malti imade dakle po četvornome kilometru trideset puta više žiteljstva nego na Mljetu.

Čitajući „Melitu“ držao sam, da pisac nateže sv. Pismo, jer živi u predrasudi, da se Pavao doista iskrao na Mljetu. Ali kad sam došao do mjesta, gdje „Melita“ govori o zmijama, snašle su me posve druge misli. G. pisac veli, da nije prirodoslovac¹⁵²

nije nikad bio na Malti. Uza sve to usuđuje se pet puta apodiktično tvrditi, da na Malti ne može živjeti ni jedna zmija otrovnica. A dokaz zato? Nigdje ni jedne slovke. Tko je živ to ikada rekao? A tko se ne će zapanjiti nad onim, što dalje piše Melita. Zmija otrovnica pogine, ako je sa Mljeta odneseš na drugi otok.¹⁵³ Je li g. pisac ili tko drugi kušao to ikada učiniti? Ili je Melita odviše naivna ili je morala računati na jako naivne čitatelje, kad je mogla napisati takove priče. Prigovor dakle, što ga protivnici dižu protiv Malte poradi zmija otrovnica ne vrijedi ništa. Kad dođe vrijeme, te i Mljet bude brojio na jedan

¹⁴⁹ Vigouroux. Dictionnaire IV. col. 623.

¹⁵⁰ A. Maschek: Geographisch-statistisches Repertorium der bewohnten Orte im Königreiche Dalmatien. Zara.

¹⁵¹ Pg. 55.

¹⁵² Pg. 38.

¹⁵³ Pg. 39.

četvorni kilometar 647 ljudi, ne će nitko više ni spominjati taj prigovor. A ni Miječani ne će biti prisiljeni, da svoje zmiје otrovnice nose na susjedne otoke, već će ih nestati na samom Mljetu.

Sv. Luka taknuo se u Djelima i svjetskih poglavara. Tako piše, da je na Cipru zapovijedao prokonzul Sergije Paulo.¹⁵⁴ Protivnici Djela dokazivali su iz starih rimskih spomenika, da je ovdje vladao propraetor. Raspru ovu riješila je zauvijek mramorna ploča iskopana na Cipru s natpisom: Sub Paulo proconsule.¹⁵⁵ Poglavare grada Soluna zove Luka *οι πολιάρχαι*.¹⁵⁶ I poradi te riječi pobijali su Djela, jer rimski ustav takova naziva ne pozna. Cio niz iskopina pokazao je, da su se pretstavnici solunski uistinu tako zvali.¹⁵⁷ Bunu, što ju je zlatar Demetrije podigao protiv Pavla u Efesu, utišao je po sv. Luki bio *γραμματεὺς*.¹⁵⁸ Što je bio taj, nije znao nitko, dok nijesu iskopine pokazale, da je to bio prvi poglavar u gradu. Poradi ovih iznašaća umuknuli su protivnici sv. Luke, jer pred pronađenom iskopinom, mora da se svatko pokloni.

Na otoku, na kojem se iskrcao sv. Pavao, imao je imanje neki Publije, koga sv. Luka zove *πρῶτος τῆς νήσου*.¹⁵⁹ Vulgata prevodi ovu riječ sa princeps insulae, što znači poglavar otoka. Po tomu zvao se predstojnik onog otoka, na koji se iskrcao sv. Pavao, princeps insulae. Kad bi se dakle kojom srećom našle iskopine na kojem otoku sredozemnog mora, što bi mogao doći u obzir za Pavlov brodolom sa natpisom princeps, potvrdilo bi to i opet Lukinu točnost. A bilo bi nam u neku ruku nesumnjiv dokaz, da se Pavao iskrcao na tome otoku. I doista nađoše na Malti jednu grčku ploču sa natpisom

Λα. Κ. κίος Κυρ. Πρωτίνος ἰππευς
*Ρωμ. Πρωτος Μελταιων.*¹⁶¹

i jedan latinski napis, koji glasi

Mel. Primus.¹⁶²

¹⁵⁴ Dj. 13.

¹⁵⁵ Kaulen: Einleitung in die Heil. Schrift. Freiburg 1890. S. 534.

¹⁵⁶ Dj. 17_g.

¹⁵⁷ Dr. F. Gutjahr. Einleitung zu den Heiligen Schriften des Neuen Testaments. Graz 1905. S. 233.

¹⁵⁸ Dj. 19₃₅.

¹⁵⁹ Dj. 28.

¹⁶¹ CIG. N. 5754 t. III. p. 682.

¹⁶² Smith, o. c. pg. 153.

Kako iskopine na Cipru, u Solunu i Efesu jasno kazuju svakomu, da je sv. Pavao bio na tim mjestima, tako su nam i ova dva natpisa nepobitan dokaz, da se Pavao spasao na Maltu, a ne na Mljet. Kao malen otok pripadala je Malta pod pretora siciliskoga, a tog je zastupao njemu podčinjeni činovnik, koji nosi službeni naziv *πρωτος τῆς νήσου* ili princeps insulae.

Za ove natpise dobro znade „Melita“, jer navodi knjigu Vigouroux-ovu, u kojoj su prepisani; ali mudro šuti o njima, jer je ubijaju u pojam. Nego znajući, da taj naziv jasno govori protiv Mljeta, kaže, da *πρωτος* ili primus nije službeni naziv, već da to znači neku vrst Luke Peša, koji je prije 50 godina najbolje stojao na Mljetu. Ovo će reći silom izvraćati istinu. Pomenute dvije ploče, na kojima se nalaze riječi *πρωτος* i primus, jesu javni spomenici. Prvi je stajao na stupu jednog zdenca, koji izvire u šamcu pod bedemom kod kapije grada Citta Notabile.¹⁶³ Službene spomen ploče stavljaju se samo službenim ličnostima kao kralju, predstojniku, načelniku, a još nikad nisam vidio ni čuo, da bi se na historijsku ploču stavilo „dobro stojeći gazda“. Krivo shvaćanje Melitino isključuje i ovo. Svaka dobro stojeća kuća zove se uvijek po imenu gazdinu, bio taj još tako star i bolestan, a nikada po imenu sinovu, jer on nije gospodar, dok mu otac živi. Kad bi dakle primus značilo dobro stojećeg gazdu, morao bi Luka navesti ime Publijeva oca. Nu budući da je Publije zvanična ličnost, poglavar otoka, spominje Luka njegovo ime, a o očevom šuti, pa ga navodi samo sa „pater Publii“.

Istina je, da riječ *πρωτοι* dolazi na dva mjesta u značenju prvaci, boljari,¹⁶⁴ nu tada stoji *πρωτος* uvijek u pluralu, a nikad singularu. Tu razliku u značenju dobro je shvatio i sv. Jeronim zato prevodi *πρωτους* na predašnjim mjestima sa primos, a na našem sa princeps. „Meliti“ će valjda autoritet jednog sv. Jeronima vrijediti više od Giorgia.¹⁶⁵ Tako prevode ovu riječ sirski, arapski i etiopski prijevodi.¹⁶⁶

¹⁶³ Smith, o. c. pg. 153 Nota 1. Questo marmo si trova oggi posto alla pila d'un fonte che scaturisce nel fosso sotto la mura e alla porta della Città Notabile.

¹⁶⁴ Dj. 13₂₀ i 28₁₇.

¹⁶⁵ O. c. Inspectio VI. Diatriba I. § 2.

¹⁶⁶ Walton, Biblia polyglotta. London 1653 t. V. pg. 632 arapski: „mutaquaddimun“ — praepositus, dux, princeps. (Oberleitner, Glossarium Arabico-Latinum. Viennae 1844 pg. 273); sirski „riš“, dux, princeps. Brun, Dictionarium Syriaco-latinum. Beryti Phoeniciorum 1895. pg. 642.

Nu „Melita“ polazi još i dalje. Iz toga, što Luka zove Publija primus insulae, izvodi, da je jedini on dobro stajao, a svi ostali, otočani, da su bili puka fukara. I na to slijedi zaključak: Sv. Pavao se iskrcao na Mljetu, jer je na Malti bilo više bogataša. Odakle poznaje „Melita“ u te tančine povijest tadanjeg Mljeta? Iskreno priznajemo, naša se mašta ne može tako daleko vinuti.

Jedan od najljepših Melitinih priloga za Mljet jest ovaj.¹⁶⁷ Publijev otac bolovao je od griže i groznice, a Pavao ga izliječi čudnovatim načinom. Kad začuše za to otočani, dolazahu k Pavlu, koji i njih izliječi čudom. To dokazuje, veli „Melita“, da se Pavao iskrcao na Mljetu, jer nam riječ „accedebant“ kaže, da na tom otoku nije bilo nikakove kuće, kad Pavla nijesu zvali k bolesnicima, već su ovi dolazili k njemu. To nam nadalje kaže, veli Melita, da na tom otoku nije bilo nijednog liječnika. Sve to može vrijediti samo za Mljet, a nipošto za Maltu.¹⁶⁸ Tko dakle ide k liječniku, taj nema svoje kuće? Analogno nije bilo u cijeloj Palestini kuće, jer „mnoštvo naroda dolazahu k Isusu, da ih iscijeli od njihovih bolesti“.¹⁶⁹ A nije bilo kuće u Palestini ni zato, što „mnogi dolazahu iz okolnih gradova u Jerusalem i donasahu bolesnike k sv. Petru, i svi ozdravljahu.“¹⁷⁰ I u Efesu nije bilo liječnika, jer je Pavao čudnovatim načinom izliječio nevoljne? Ako napokon na tom otoku nije bilo kuće, gdje je Pavao sa svojih 275 drugova boravio tri mjeseca u zimsko doba?

„Post menses autem tres navigavimus in navī Alexandrina, quae in insula hiemaverat“.¹⁷¹ U tim riječima nalazi „Melita“ nešto više nego sadržaju, pa veli, da je na otoku po svoj prilici bila samo jedna lađa. Iz ove krive premise izvodi opet novi dokaz za Mljet.¹⁷² Na Malti, veli, cvala je trgovina, pa je u svako doba moralo biti više lađa. To je tumačenje krivo. Kad, recimo, kažem: otplovio sam iz Splita tom lađom, ne može nitko logički zaključivati, da u to vrijeme nije bilo druge lađe u splitskoj luci. Da su pak naši putnici odabrali upravo aleksandrijsku lađu, posve je prirodno. Mornari potonule lađe bili su iz Aleksandrije,¹⁷³ pa su uzeli lađu svojih zemljaka.

¹⁶⁷ Pg. 42.

¹⁶⁸ Pg. 42.

¹⁶⁹ Luk. 5₁₅.

¹⁷⁰ Dj. 5₁₆.

¹⁷¹ Dj. 28₁₁.

¹⁷² Pg. 42.

¹⁷³ Dj. 27₆.

Na Malti, nastavlja „Melita“,¹⁷⁴ ne bi bili prisiljeni čekati tri mjeseca, već bi mogli odmah nastaviti put u Puteole, kud su namjerali. Ovaj prigovor ne kazuje upravo ništa. Isto tako mogao je Pavao otići i sa Mljeta, gdje je nova lađa zimovala. Ali naši putnici nijesu smjeli dalje poći, jer je starima bila zabranjena duga plovidba od početka studenoga do ožujka. O tom pišu stari pisci.¹⁷⁵

A mogla je to „Melita“ saznati iz pučke knjižice „Život sv. Pavla“.¹⁷⁶ Poznavanje toga državnog zakona odaje sv. Luka riječju „hiemaverat“. Kaže time, da Pavao nije smio dalje, dok ne prođe zima, pa je zato čekao na otoku tri mjeseca.

Kako je ta druga lađa prispjela na Maltu, o tom postoje među piscima razna mnijenja. Jedni vele, da je vozila žito iz Aleksandrije u Puteole, pa je već pod jesen krenula na put te prezimila na Malti samo zato, da u proljeće, čim se otvori plovidba po moru, stigne u Puteole i svoj tovar što bolje proda.¹⁷⁷ Drugi nagađaju, da je krenula već u jesen, na putu da je ulovila bura, pa je morala zimovati na Malti. Iz tog izvode jedni i drugi, da se Pavao iskrcao na Malti, jer ta stoji nasred puta iz Aleksandrije u Rim. Kako bi, pitaju, lađa, što putuje iz Aleksandrije u Puteole, prispjela na otok Mljet?

¹⁷⁴ Pg. 43.

¹⁷⁵ „Ex die igitur tertio idus Novembris usque in diem sextum idus Martias maria clauduntur. Nam lux minima noxque prolixa, nubium densitas, aëris obscuritas, ventorum imbri vel nivibus geminata saevitia non solum classes pelago, sed etiam commeantes a terrestri itinere deturbat“.

Flavi Vegeti Renati Epitoma rei militaris. Recensuit Carolus Lang. Editio altera. Lipsiae in aedibus B. G. Teubneri 1885. Liber III., c. XXXVIII. Pag. 158.

¹⁷⁶ Str. 206

¹⁷⁷ „Subito nobis hodie Alexandrinae naves apparuerunt, quae praemitti solent et nuntiari securitae classis adventum: tabellarios vocant. Gratus illarum Campaniae aspectus est: omnis in pilis Puteolorum turba consistit et ex eo ipso genere velorum Alexandrinas quamvis in magna siparum intendere, quod in alto omnes habent naves. Nulla enim res aequè adiuvat cursum quam summa pars veli: illinc maxime navis urgetur. Itaque quotiens ventus increbuit maiorque est quam expedit, antenna summittitur: minus habet virium flatus ex humili. Cum intravere Capreas et promunturium, ex quo alta procelos speculatur vertice Pallas, ceterae velo inbentur esse contentae: siparum Alexandrinarum insigne (indicium) est.“

L. Annaei Senecae Ad Lucilium Epistularum moralium quae supersunt Ep. 77. c. 1.—3. Edidit Otto Hense. Lipsiae — in aedibus B. G. Teubneri 1898. Str. 269. i 270.

Njihovome se mnijenju dade koješta prigovarati. Ali jednomu ne će prigovoriti nitko, a to je, da je ta lađa prezimila na onome otoku, na kom je sada boravio Pavao. Baš to odlučno isključuje Mljet. Tu nema mjesta, kud bi se lađa zaklonila na dulje vrijeme, jer su svi zalivi izvršeni južnim i jugo-zapadnim vjetrovima. I nijedan pomorski kapetan nije tako naivan, da bi na Mljetu zimovao. Svatko bi u tom slučaju prošao mimo Mljet, pa se pošto poto zaklonio u nedaleki Epidaur.¹⁷⁸

No osvrnimo se i na druge prilike otoka Mljeta. Samo četiri morske milje udaljen je od Dalmacije, a stari Epidaur ležao je našim putnicima tako reći pred očima. Da se je sv. Pavao iskrcao na Mljetu, čemu bi tri mjeseca čamio na tom pustom otoku? Ne bi li radije prebacio bio u Dalmaciju, koja mu je bila tako blizu? Imajući veliku lađu pri ruci, bio bi satnik Julije sigurno prošao u bližnji Epidaur. Sužnje, nad kojima su vojnici tako drhtali, da su ih kod brodoloma htjeli poubijati,¹⁷⁹ mogao je zatvoriti u državnu tamnicu, a vojnicima zapovijediti u posadnu vojarnu. Ta sigurno se u vrijeme od tri mjeseca našlo više dana, za kojih nije bilo bure. Svega toga nije trebalo na Malti. U jednu ruku bio je to plodan otok, koji je lako mogao prehraniti svoje goste, u drugu pak ruku bilo je dosta pogibeljno preploviti na najbližu Siciliju, jer je ta devedeset kilometara udaljena od Malte.

Kad se sv. Pavao rastajao od otočana, dadoše mu barbari, što im je za put bilo potrebno.¹⁸⁰ Iz ove sitnice hoće „Melita“ navinuti, da se to moglo dogoditi samo na Mljetu. Ovdje da se nije moglo ništa kupiti, pa je Pavao bio prisiljen uzeti neke darove od siromašnih otočana.¹⁸¹

Tvrditi, da se na Mljetu nije moglo ništa kupiti, znači i opet podmetati sv. Pismu, čega u njemu nema. Na tom otoku izliječio je Pavao mnoge bolesnike, bez sumnje propovijedao o novoj vjeri, pa je posve prirodno, te su rastanku obdarili hranom i odijelom Pavla i drugove, koji su pomagali kod propovijedanja, da im tako pokažu svoju zahvalnost. Zar Pavao nije mogao uzeti darova od tih otočana bili oni Mlječani ili Maltanci?

¹⁷⁸ Balmer, o. c. S. 454.

¹⁷⁹ Dj. 27₄₂.

¹⁸⁰ Dj. 28₁₀.

¹⁸¹ Pg. 43.

I nastavljeni Pavlov put u Rim posvema isključuje Mljet te odlučno govori, da je Pavao pošao sa Malte.

Da je Pavao sada zimovao na Mljetu, bio bi satnik Julije prerezao Jadransko more, iskrcao se u Brundusiju i stigao poznatom Apijevom cestom u Rim. To je najkraći i najprirodniji put sa Mljeta u Italiju. Ali Pavao nije tako putovao, već je pošao na Siciliju.

Na ovu bilješku primijetio je g. pisac Melite u svom odgovoru jednom maltanskom kanoniku¹⁸² ovo. Julije nije zato krenuo u Brundusij, jer se bojao da mu ne bi sužnji pobjegli na Apijevoj cesti. Bilo bi mnogo bolje reći, da se Julije bojao, da mu sužnji ne bi na Apijevoj cesti poderali obuće. Naivni bi ljudi prije vjerovali tomu, nego onome, čim se hoće Melita izvući iz nevolje.

U istom odgovoru maltanskom kanoniku navela je „Melita“ i drugi razlog: da se Julije bojao vjetrova, koji jednako duvaju na Jadranskom moru. Upravo mora da se divimo Melitinoj smionosti, kojom hoće da sipa pijesak u oči svojim čitateljima. Piše o Jadranskom moru kao da je u južnoj Americi, pa samo polarni putnici njime putuju. Zar cijele zime nema ni jednog lijepog dana na Jadranskom moru? Da se mornari boje bore i široka, ne bi nijedan brod plovio po moru.

Da nemamo nijedan dokaz iz sv. Pisma za Maltu, bio bi nam dosta i ovaj slijedeći.

Sa otoka, na kom je prezimio Pavao, krenuo je na novoj lađi ponajprije u Sirakuzu, onda u Regij, a napokon u Puteole „Et cum venissemus Syracusam mansimus ibi triduo, inde circumlegentes devenimus Regium, et post unum diem flante Austro secunda die venimus Puteolos.“¹⁸³ Samo jedan pogled na zemljovid, uvjerit će svakoga, da je Pavao morao prezimiti na Malti, jer je s ove ravan i najkraći put u Puteole preko Sirakuze i Regija.

Ovaj je dokaz tako porazan za sve pristalice Mljeta, da mu ne mogu prigovoriti ni što bi imalo sjenku kakove vjerojatnosti. Na što sve nije došao Giorgij, da se ovdje izvuče iz škripca? Jedamput piše, da nova lađa nije prispjela u sicilsku Sirakuzu, već da je to valjda neka druga Sirakuza.¹⁸⁴ Nu nitko nije nikad čuo za drugu kakovu Sirakuzu. Drugiput je ustvrdio, da je

¹⁸² Estratto dal „Malta“ del 30. Marzo 1911. pg. 4.

¹⁸³ Dj. 28 ¹² i ¹³

¹⁸⁴ O. c. Inspectio VIII. Diatriba II. § 11.

ovdje rukopis valjda pogriješan, pa bi moralo stajati Erikuza, otok u Epiru. Trećiput veli: a što me pitaš, zašto nije Pavao krenuo u Rim preko Brindisija već preko Sirakuze, šta ja znam, što je satnik Julije prije petnaest vijekova mislio.¹⁸⁵ Došlo se sa Mljeta u Sirakuzu, pa basta. Da „Melita“ ovaj prigovor protiv Mljeta nekako zabašuri, utekla se nekakvom razlučivanju i mudrovanju, kojim bi imala dokazati, da se sa Mljeta može doći u Puteole i preko Sirakuze. Istina je, da se sa Mljeta može doći u Rim i oko južne Afrike, ali tako bi putovale samo lude. Četrnaestdnevna bura i tromjesečno zimovanje zateglo je Julijevo putovanje preko svake nade, pa mu nije bilo ni na kraj pameti, da sa svojim sužnjima poduzme sa Mljeta kakov izlet u Sirakuzu.

Valjda su naši putnici imali kakova posla u Sirakuzi, primjećuje nadalje „Melita“.¹⁸⁶ No kadgod je Pavlova lađa skrenula postrance ili plovidbu zategnula, uvijek je Luka savjesno napomenuo, zašto se tako dogodilo.¹⁸⁷ Tako bi sv. Luka sigurno bio napomenuo, s kog se razloga sada lađa upustila u taj daleki zakretaj sve do Sirakuze. Nu sv. Luka ne spominje ovdje ništa samo zato, što je lađa sa Malte ravno uljerala u sirakušku luku. Valjda je htjela, nagađa dalje „Melita“, mornare propale lađe iskrcati u Sirakuzi. No to bi prije mogla učiniti u Brindiziju, jer su ovamo obično zalazile lađe sa istoka. Ili su trebali da nabave živež, umuje napokon „Melita“. To se opet protivi riječima sv. Pisma, koje kaže, da su mu otočani dali, što je potrebno bilo. Isto priznaje i Melitin original.¹⁸⁸ A isključeno je to i zato, što im za živež nije bilo nužno putovati na Siciliju, već bi ga mogli pribaviti i u gradu Regiju, pa odmah sicilskim tijesnom zakrenuti prema Rimu.

Da Pavao nije sada putovao sa Mljeta u Rim, pokazuje napokon i izvještaj sv. Luke. Već od Cezareje točno nabraja sv. Luka gradove, kojih se lađa taknula, obale i rtove, pokraj kojih je prošla. Tako bi i sada označio gradove i gore Jadranskoga zaliva, da je pošao sa Mljeta. Ali toga ne čini, jer između Malte i Sirakuze nema ništa do mora, pa nije imao što da spomene. Kad bi napokon naša lađa i plovila sa Mljeta

¹⁸⁵ O. c. § 6.

¹⁸⁶ Pg. 52.

¹⁸⁷ Dj. 27^{49, 71, 91}.

¹⁸⁸ Giorgi o. c. Inspectio VIII. Diatriba II. § 6.

prama jugu, bila bi najprije prispjela u Regij, a onda u Sirakuzu, jer je Regij na sredini toga puta, a ne bi se sa Sirakuze vraćala na Regij, da ovdje ostane jedan dan.

Tako se nepobitan ovaj dokaz za Maltu ne da ničim uzdrmati.

Ima napokon još nešto, što silno smeta „Meliti“, a to je tradicija. Od prvih kršćanskih vremena pa neprekidno do današnjeg dana pripovijedala je usmena predaja, učila crkvena povijest, da se Pavao iskrcao na Malti. Sveti oci i kršćanski pisci tvrde, da je sv. Pavao posijao prvo sjeme kršćanstva na Malti. Od pantivijeka štuju Maltanci sv. Pavla kao svoga zaštitnika.

Protiv tako zajamčene tradicije srušila se „Melita“ svom žestinom. Ta tradicija da ne dokazuje ništa, nema nikakova oslona u sv. Pismu, kosi se s onim, što piše sv. Luka, protiv se tumačenju sv. Pisma, što više ruši sv. Pismo; veli nadalje, da to nije nikakova tradicija, već prosta legenda bez ikakova temelja. Uza sve to ipak se „Melita“ dobrostivo nada, da će sv. Pavao i nadalje štiti odane mu Maltance, premda ovi moraju priznati, da se nije spasao na njihovu otoku!¹⁸⁹

Da dokaže, kako sv. Pavao nije propovijedao na Malti, navodi „Melita“, da je još dugo poslije tobožnjeg boravka sv. Pavla postojao na Malti hram Junonin i Herkulov. Ali onda nije sv. Pavao propovijedao ni u Korintu ni u Efesu, jer su se i u tim gradovima kočili poganski hramovi još dugo poslije Pavlova odlazka. Tko je ikad rekao, da je Pavao pokrstio i zadnjeg poganina na Malti? U Korintu propovijedao je Pavao slobodno podrugu godinu,¹⁹⁰ a u Efesu tri godine,¹⁹¹ dok je osnovao kršćanske općine. Na Malti mogao je kao sužanj samo tri mjeseca naučiti jedino one, koji su k njemu dolazili.

Kao drugi dokaz, da je Malta bila i poslije vremena Pavlova poganska, navodi Melita¹⁹² neki napis sa otoka Gozzo, koji je krivo svatila i još lošije protumačila.¹⁹³

A kako stoji s tradicijom Mljeta?

Do desetog vijeka nije nitko živ ni sanjao, da bi se Pavao

¹⁸⁹ Pg. 54.

¹⁹⁰ Dj. 18.₁₁.

¹⁹¹ Dj. 20.₃₁.

¹⁹² pg 55.

¹⁹³ Vidi: Fr. Bulić: *Bullettino di Archeologia e Storia, Dalmata. Spalato* 1909. pg. 186.

bio iskrcao na Mljetu. Nigdje tomu traga ni u pismima ni u tradiciji. Istom godine 949. nabacio je Konstantin Porfirogeneta, da je Pavao bio na Mljetu¹⁹¹ Zavela ga na tu misao riječ *Adria*¹⁹⁵, koju je krivo svatio u užem smislu za Jadranski zaliv. Čudno ovo mnijenje mimoilazio je učeni svijet dubokim mukom gotovo osam vijekova uvjeren, da se protivi i sv. Pismu i jednodušnoj predaji otoka Malte. Tek godine 1730. poprimio ga je Benediktovac Ignjat Giorgi, koji je živio na otoku Mljetu. Kako je pak nastojao da je opravda, pokazali smo tečajem ove rasprave, jer dokazi Melitini nijesu ništa drugo, nego prigrijani napadaji Giorgijevi izuzevši neke nevrjedne sitnice.

Povijest roda ljudskoga dovoljno nam pokazuje, da će svaka nova i neobična misao, bila ona još tako apsurdna, naći svojih pristaša. Jedan će pristati uz nju iz duboka neznanja, a drugi možda iz patriotizma. Pa ipak bi na prstima jedne ruke mogli prebrojiti one pisce, koji poslije Giorgia misle, da je sv. Pavao bio na Mljetu. U 18. vijeku vjerovao je puk sve, što se kazivalo sa propovijedaonice. Nema sumnje, da je gorljivi Giorgij više puta propovijedao Mlječanima, da je sv. Pavao boravio na njihovu otoku. Nu ni sami Mlječani nisu mu vjerovali, kako toga, osim rijetkih izuzetaka, ne vjeruju ni danas. Ako se mljetačka tradicija osniva jedino na onom, što piše „Melita, onda joj ne treba pjevati opijela, jer zapravo nikada ni živjela nije. Tuži se „Melita“ na svoje zemljake, da rođeni Mlječani pomažu pobijati predaju o sv. Pavlu.¹⁹⁶ To će reći drugim riječima, da ni danas ne može Mlječane nitko uputiti, da je sv. Pavao boravio na njihovu otoku. Pisac Melite napomenuo je jednom svom ocu, da se sv. Pavao iskrcao na Mljetu, a ovaj mu je odgovorio: „Ne, sinko dragi, to ti nije istina, sv. Pavla nije nikad bilo na Mljetu“. I kud sreće, da je g. pisac poslušao svoga oca. Ne bi se laćao bezuspješnog posla, niti bi drugim zadavao suvišnih briga. U tom pogledu šteta za onaj slastan i lijep ječam, kojim se othranio. Čula je naime „Melita“, kako neki starci iz sela Pro-

¹⁹⁴ Constantinus Porphyrogenneta. De administrando imperio cap. 36. Possident item Arentani insulas magnas, unam quae Curcra, sive Cicer dicitur, in qua habetur et urbs. Alteram, quae Meleta sive Malozeate: cuius in Actis Apostolorum Sanctus Lucas meminit, Melitem eam appellans; ubi et vipera D. Pauli digitum mordens, ab eo excussa igne conflagravit. Corpus scriptorum historicorum Byzantinorum. Bonn. 1840. pg. 163.

¹⁹⁵ Dj. 27₂₇.

¹⁹⁶ Pg. 56.

žure pripovijedaju, da se sv. Pavao iskrcao u njihovoj luci, gdje ga okrijepiše ječmom i vinom, pa da ih je zato nagradio. Po blagoslovu sv. Pavla još je i danas zrno ječma, što izraste na otoku Mljetu, triput veće od svakoga drugog ječma! Žao nam je, što tog ječma nismo nikako mogli dobiti. A „Melitu“ molimo, neka nam začas posudi svoje riječi: To neka vjeruje, tko hoće; ja ne mogu.

Tradiciju o sv. Pavlu na Malti svjedoče nebrojeni spomenici svake ruke. Tu se nalazi „zaliv sv. Pavla“, u koji je lađa zašla, „pećina sv. Pavla“, na koju se spasao, „spilja sv. Pavla“ u kojoj je propovijedao, „vrela sv. Pavla“, katedrala posvećena sv. Pavlu, spomenik sv. Pavla sa zmijom u ruci, koji podsjeća na njegovo čudo itd.

A na Mljetu? Ama baš ništa. Sam Giorgij priznaje godine 1730., da na Mljetu nema ni mjesta ni zgrade, koja bi bila posvećena sv. Pavlu¹⁹⁷.

Godine 61. imao bi se sv. Pavao iskrcati na Mljetu, pa sve do danas nijesu mogli naći na cijelom otoku mjesta, gdje se to zbililo!¹⁹⁸ Melita hoće da je Pavlova lađa zašla u zaliv kod „Cima di Meleda“ unatoč tomu, što se ovdje dubina mora protivi izvještaju sv. Luke. Današnji neki Pročuranci misle: zašto se to ne bi bilo moglo dogoditi kod nas? A valjda ni ne znadu, da je njihova luka duboka samo deset hvati. Postoje doduše negdje na Mljetu ruševine neke crkvice, za koju je Melita čula iz treće ruke, da je bila posvećena sv. Pavlu. Nu mlađi naraštaj ne zna o tom ništa; i začudo je, što o tom nije ništa znao ni Giorgij, jer crkve ne propadaju kao sjenice. Kad bi dakle i stajalo, da je ta crkva nekoć bila posvećena sv. Pavlu, bio bi to slab ustuk protiv tolikih živih i nijemih svjedoka na Malti.

Nu navale Turaka, tješi se „Melita“,¹⁹⁹ uništile su svaki trag predaje o sv. Pavlu. Slaba je to utjeha, u koju ne vjeruje valjda ni sama „Melita“. I Malta je dulje vremena stajala pod jarmom poganskim te arapskim, pa joj nijesu mogli izbrisati imena sv.

¹⁹⁷ Giorgio o. c. pg. 283: „Sane fateor nullum hodie peculiare aedificium Paulo nuncupatum esse in Melita Dalmatensi. Neque item diffiteor indicia nulla naufragii ac dithalassi sive excensus exstare.

¹⁹⁸ Melita pg. 45. Il vero punto del naufragio sull'isola di Meleda non si puo precisare.

¹⁹⁹ Pg. 55.

Pavla. Damask, Antohija, Efes i Kreta još su i danas pod turskom vladom posvema ili djelomično, pa ipak imade na tim mjestima spomenika sv. Pavlu. Da se sv. Pavao iskrcâo na Mljetu, bili bi prvi kršćani prozvali bar zaliv, kojim je došao „zaliv sv. Pavla“ i nema sile na svijetu, koja bi to ime izbrisala.

A napokon, šta tu i treba kakovih spomenika. Tako piše „Melita“ prepisujući Giorgija.²⁰⁰ Mlječani nose Pavlu spomenik u srcu svome, a to je spomenik od velike znamenitosti.²⁰¹ U istom odlomku spominje Giorgij, da je stari običaj u Mlječana nadijevati svojoj djeci ime Pavao. Istu je misao prikazala „Melita“, da bude malo življa, ovako: „Dosta je o nama reći na susjednima otocima: ova žena se zove Pavica. I odmah će svatko nadovezati: dakle je Mlječanka.“ Da je „Melita“ sastavila statistiku krsnih imena na Mljetu, možda bi to nešto značilo, ali ovako naprosto prepisati, što se nekoć na laku ruku nabacilo, ne znači upravo ništa. Kad bi se mi oslanjali na krsna imena, onda bi mnogo većim pravom mogli tvrditi, da je sv. Ivan sa blaženom Djevicom Marijom pohodio slovenske zemlje, jer se gotovo svaki treći Slovenac zove Ivan, a svaka treća Slovenka Marija.

I sad pitam ja, tko ruši kršćansku predaju? Da li „Melita“ koja se obara na starodrevnu nikad ne pomućenu tradiciju otoka Malte ili „Život sv. Pavla“, koji ne može da primi tradicije, o kojoj u prvih deset vijekova nije bilo ni spomena, i u koju ni sami Mlječani ne vjeruju ni danas?

Sad će „Melita“ vjerovati, da sam proučio razloge, s kojih moram istini za volju priznati, da se Pavao nije iskrcâo na Mljetu. A možda se „Melita“ uvjerila, da danas nije dosta izvući iz prašine stotinu osamdeset godina staru knjigu, pa je prepisati, uzput se pozabaviti nekim neispravnim navodima tumača Van Steenkiste-a te zabadati u Vigouroux-a.

Završujem riječima: „Haec ridicula opinio, si non sectatores nacta esset, indigna erat, quae vel confutaretur.“²⁰² Napisa sam ovaj odgovor, da „Melita“ ne zavodi hrvatski narod krivim svojim mnijenjem, koje se nikako dokazati ne da.

²⁰⁰ O. c. Insp. VIII. Diat. I. § 7.

²⁰¹ Pg. 58. „Un monumento di grande importanza“.

²⁰² Smith o. c. pg. XLVII.